

ботанічних таксонів, що підлягають експертизі у контрольованих умовах сховища Українського інституту експертизи сортів рослин, окрім видів, що вегетативно розмножуються.

У разі, якщо зразок відповідає встановленим вимогам, він підлягає вакуумному пакуванню, маркуванню та розміщенню в камерах. У сховищі є дві камери для їхнього тривалого зберігання із регульованим температурним режимом і вологістю повітря, які працюють за програмою «Клімат контроль». Дослідний зразок, що зберігається у сховищі є офіційним зразком генетичної плазми, яка підтверджує аутентичність сорту.

Враховуючи біологічні властивості рослин, здатність втрачати посівні якості (для кожного виду неоднаковий час проходження фізіологічних процесів старіння), існує постійна необхідність у оновленні офіційних дослідних зразків. Офіційні зразки відбираються і передаються до пунктів досліджень.

У польових умовах офіційний зразок зі сховища порівнюють із наданим зразком заявника. Польові дослідження з ідентифікації морфологічних ознак офіційного зразка виконують за уніфікованою Методикою з експертизи на ВОС для відповідного ботанічного таксона. За умови ідентичних морфологічних формул офіційного зразка та зразка, наданого заявником для оновлення, дослідний зразок вважають аутентичним.

Встановивши автентичність, оновлений зразок заявника за процедурою підлягає зберіганню. Рух дослідних зразків у сховищі контролюється накопичувальною електронною базою даних з фіксацією дати надходження та вилучення. Будь-які дії щодо дослідного зразка (розпломбування, використання) без відома заявника не проводяться.

УДК 633.34:631.526.32

Шкапенко Є. А.

Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна, e-mail: shkapenko_evgenja@ukr.net

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ОЦІНКА КІЛЬКІСНИХ ОЗНАК СОРТІВ СОЇ КУЛЬТУРНОЇ (*GLYCINE MAX* (L.) MERRILL)

Соя культурна – один з найпоширеніших зернобобових та олійних видів нашої планети, який культивують більше ніж в 60 країнах світу на п'яти континентах в помірному, субтропічному та тропічному поясах. Вже багато століть великий інтерес до цього виду підтримується завдяки низькій собівартості, адже у світовому землеробстві немає іншої такої культури, яка мала настільки сприятливе співвідношення протеїну, олії, мінеральних речовин, вуглеводів та вітамінів.

Збільшення посівів сої зумовлено появою за останні десятиріччя низки високопродуктивних ранньостиглих, з підвищеним умістом білка, олії, пристосованих до механічного збирання, стійких проти збудників хвороб та шкідників, нових сортів. На сьогодні у Державному реєстрі сортів, придатних

для поширення в Україні нараховується 186 сортів сої культурної, більшість з яких – сорти вітчизняної селекції.

Опис морфологічних ідентифікаційних ознак сортів сої культурної здійснюють методом візуальної оцінки та за допомогою вимірювань чи підрахунків залежно від типу виявлення ознак: якісні – QL, кількісні – QN, псевдоякісні – PQ.

Серед основних кількісних ознак можна виділити наступні: гіпокотиль: інтенсивність антоціанового забарвлення, рослина: за висотою, листок: розмір бічного листочка, листок: інтенсивність зеленого забарвлення, біб: інтенсивність коричневого забарвлення, насінина: розмір, рослина: час початку цвітіння (50 % рослин щонайменше з однією відкритою квіткою), рослина: час досягання.

Для всіх кількісних ознак визначено відповідні ступені прояву та виділено сорти-еталони, які забезпечують якість проведення тесту на однорідність і стабільність. Для експертизи на відмінність сорти групують за найвідмітнішими морфологічними ознаками для кожного сорту. Для групування сортів використовують ознаки, які, як відомо з практики, не варіюють або дуже слабо варіюють у межах сорту. Ці ознаки можуть бути використані окремо або у комбінаціях з іншими.

Для групування сортів сої культурної рекомендовано такі ознаки: забарвлення опушення головного стебла рослини (в середній третині), забарвлення квітки, забарвлення рубчика насінини, час досягання.

Спостереження на листку та квітці мають проводитись під час повного цвітіння. Обстеження на суцвітті необхідно виконувати на головному суцвітті. Обстеження на насінні необхідно виконувати під час збирання у фазі повної стиглості.

Встановлено кореляцію між продуктивністю рослин сої культурної та іншими кількісними ознаками за групами сортів з різною тривалістю періоду вегетації. Антоціанове забарвлення гіпокотилію – маркерна ознака, яка вказує на наявність у рослин фіолетового забарвлення насіння, квітки, боба. Інтенсивність антоціанового забарвлення має ступені виявлення: дуже слабка, слабка, помірна, сильна, дуже сильна.

Високорослі рослини та пізньостиглість корелюють між собою, тому такі рослини сформувалися раніше, ніж низькорослі та ранньостиглі форми сої культурної. Ген високорослості домінує над геном низькорослості, який контролює невисоку, компактну, відносно ранньостиглу рослину. Також відомі гени, які обумовлюють низькорослість рослин (до 35 см) з великою кількістю вузлів. Висота рослин сортозразків сої культурної варіює у відповідних межах: низькі – до 70 см, середні – 70–110, високі – понад 110 см.

Гени, що обумовлюють поверхню листків сої культурної без пухирчастості та зморшкуватості знаходяться в домінантному стані, в рецесивному стані навпаки. Ступінь пухирчастості листка має наступні ступені прояву: відсутня або дуже слабка, слабка, помірна, сильна, дуже сильна.

Розмір бічного листочка – ідентифікаційна ознака в ботанічній систематиці. Його визначення проводять шляхом вимірювання довжини та

ширини листка. Ступені виявлення форми бічного листочка: малий (менше 8×5 см), середній (8–11×5–8 см), великий (понад 11×8 см).

Інтенсивність зеленого забарвлення листка необхідно спостерігати у фазі бутонізації, адже в більш пізні фази також під дією погодних умов, ця ознака нівелюється. Ступені прояву інтенсивності зеленого забарвлення листка: слабка, помірна, сильна.

Інтенсивність коричневого забарвлення бобу має наступні ступені прояву: слабка, помірна, сильна.

Розмір насінини варіює у відповідних межах: малий (менше 130 г), середній (131–190 г), великий (понад 190 г).

Ознаки час початку цвітіння (50 % рослин щонайменше з однією відкритою квіткою) та час досягання дуже важливі для визначення групи стиглості сорту, адже вони мають певну кореляцію між собою. Час початку цвітіння (50 % рослин щонайменше з однією відкритою квіткою) має відповідні ступені виявлення: дуже ранній (менше 30 діб), від дуже раннього до раннього (31–40), ранній (41–50), від раннього до середнього (51–60), середній (61–70 діб), від середнього до пізнього (71–80 діб), пізній (81–90 діб), від пізнього до дуже пізнього (91–100), дуже пізній (понад 100 діб). Рослина: час досягання: дуже ранній (менше 90 діб), від дуже раннього до раннього (91–100), ранній (101–110), від раннього до середнього (111–120), середній (121–130), від середнього до пізнього (131–140), пізній (141–150), від пізнього до дуже пізнього (151–160), дуже пізній (понад 160 діб).

Ідентифікація сортів сої культурної (*Glycine max* (L.) Merrill) за кількісними, якісними та псевдоякісними ознаками вегетативних та генеративних органів рослин забезпечує повноту морфологічного опису сорту, який є невід'ємною складовою Експертного висновку заявки на визнання майнового права на сорт з визначення критеріїв відмінності, однорідності і стабільності. Адже сорт вважається придатним для поширення в Україні, якщо він відмінний, однорідний та стабільний, може бути використаний для задоволення потреб суспільства і не заборонений для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, нанесення шкоди тваринному і рослинному світу, збереженню довкілля.

УДК 631.32

Шпак З. С., Матус В. М., Носуля А. М.*

Український інститут експертизи сортів рослин, вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна, *e-mail: alinanosylya@i.ua

СТАН ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СОНЯШНИКУ ОДНОРІЧНОГО

Латинська назва *Helianthus annuus* походить від грецьких слів, що означають «сонце», «квітка». Ця рослина ще з III тис. до н. е. тішить людей не тільки своєю розкішною квіткою, а й приємним на смак насінням та золотистою, ароматною і дуже корисною олією, яка за довгі роки полюбилась, і стала традиційним продуктом в кожній сім'ї.